

De Bijbel is een dik boek met tientallen schrijvers en een groot aantal gebeurtenissen en onderwerpen, geschreven in andere talen en in een hele andere tijd dan de onze. Het lezen ervan is dan ook niet altijd eenvoudig. Juist daarom kunnen we wat hulpmiddelen goed gebruiken en de belangrijkste daarvan zullen we in deze aflevering bekijken. We zullen beginnen met iets dat al in verreweg de meeste Bijbels is opgenomen, maar door Bijbellezers vaak niet gebruikt wordt, namelijk verwijzingen.

Verwijzingen

Zulke verwijzingen zijn kleine lettertjes of cijfertjes in de tekst die elders op de bladzijde verwijzen naar één of meerdere Bijbelverzen. De Nieuwe Bijbel Vertaling (NBV) van 2021 laat ze niet in de Bijbeltekst zelf zien om de leesbaarheid te vergroten, maar somt de verwijzingen onderaan de bladzijde op met hoofdstuk en vers. Het aantal verwijzingen verschilt tussen de verschillende uitgaven van de Bijbel. Wanneer we diverse Bijbels vergelijken zien we de verschillen. In principe geeft een verwijzing een vers of verzen aan waar meer over het onderwerp te vinden is, of, als de woorden een aanhaling zijn, dan wel door een andere schrijver aangehaald worden, waar die aanhaling te vinden is.

Verwijzingen zijn een bron van informatie, zeker wanneer we minder bekend zijn met de Bijbel. Ze leggen vaak ook een koppeling tussen het Oude en Nieuwe Testament, vooral daar waar de schrijver in het Nieuwe Testament iets citeert of verwijst naar een eerdere gebeurtenis. Ze geven soms details over personen, plaatsen of onderwerpen. Soms geven ze parallelle verslagen weer, zoals in de Evangelieën of de verslagen van Samuël, Koningen en Kronieken. Ze kunnen dus ook helpen om bepaalde verzen te verduidelijken, zeker als we naar de samenhang met het andere vers kijken. Hierbij moet wel een kanttekening geplaatst worden. Verwijzingen zijn uiteraard geen onderdeel van de geïnspireerde tekst van de Schrift. Vaak is het meteen helder als iets geciteerd wordt, of als het over dezelfde persoon of gebeurtenis gaat. Maar soms wordt ook een koppeling tussen verschillende verzen aangebracht waar het niet meteen over-

duidelijk is dat het om hetzelfde gaat. In zulke gevallen moeten we wel nagaan of het werkelijk een verwijzing had moeten zijn. Sommige vertalingen proberen hiermee koppelingen aan te brengen om theologische standpunten te 'bewijzen'. Dit is vooral te zien in de Herziene Statenvertaling (HSV).

Vaak bestaat de neiging verwijzingen te negeren, maar zeker als een vers minder duidelijk is zijn verwijzingen een eerste beginpunt van studie. Laten we daarom naar een voorbeeld kijken van het gebruik van verwijzingen. Mogelijk is niet meteen duidelijk wat Paulus bedoelt wanneer hij schrijft (1 Kor 10:4):

Zij dronken uit de geestelijke rots die hen volgde – en die rots was Christus.

In de meeste Bijbels staan daar twee verwijzingen bij, die verwijzen naar de twee gelegenheden waarbij Mozes, op bevel van God, water uit een rots liet komen. Een van deze gelegenheden is aan het begin en de ander aan het einde van de woestijnreis. In dit tiende hoofdstuk van deze brief van Paulus vergelijkt hij het volk Israël tijdens de woestijnreis met de gelovige in zijn eigen tijd, op weg naar het beloofde land. Zij zijn, zegt Paulus, een voorbeeld voor ons. Door naar deze twee verzen te verwijzen bouwt Paulus het beeld op, dat een rots met water het volk als het ware volgde op hun reis. Water was voor hen onontbeerlijk om te kunnen overleven in de woestijn, en in deze beide gevallen vraagt het volk waarom zij uit Egypte verlost zijn als ze hier in de woestijn zouden omkomen van dorst. Deze verwijzingen zijn een eerste stap in het begrijpen wat dit vers in Romeinen ons te zeggen heeft.

Tegenwoordig is de Bijbeltekst ook beschikbaar voor de computer, tablet en smartphones. Soms vinden we hier ook verwijsteksten die niet gekoppeld zijn aan een bepaalde vertaling.

Voetnoten

Naast verwijzingen vinden we ook voetnoten in de Bijbel. Vertalers gaan hier op verschillende manieren mee om. De NBG⁵¹ heeft ze nauwelijks, de HSV geeft vaak een letterlijke vertaling van de grondtekst, wat in het Nederlands minder goed leest, maar ons wel helpt te zien of de schrijver een koppeling of woordspeling maakt die anders verloren zou gaan. De NBV²¹ gebruikt voetnoten om aan te geven wat er in andere handschriften staat dan die waar zij van uit gaan. Toen de eerste Statenvertaling verscheen waren er heel veel voetnoten, op sommige bladzijden meer dan de tekst van de Schrift zelf. De vertalers gaven hier veel achtergrondinformatie over de gebruikte woorden, soms ook hoe de tekst begrepen moest worden. Deze voetnoten zijn tegenwoordig ook digitaal beschikbaar, de 'Kanttekeningen op de Statenvertaling'. Ook hier dient u zich uiteraard bewust te zijn dat deze kanttekeningen geen onderdeel zijn van de geïnspireerde Schrift. Toch kunnen ze ons helpen bepaalde keuzes van de vertalers te begrijpen.

Concordantie

Een ander soort hulpmiddel is een concordantie, een soort index van woorden in de Bijbel. We kunnen door te zoeken op trefwoorden de verzen vinden waarin dat woord voorkomt. In een aantal Bijbels, vooral die uitgegeven zijn door het Nederlands Bijbelgenootschap (NBG), vinden we achterin nog wel eens registers van personen, plaatsen en andere trefwoorden. Maar dat wordt de laatste tijd minder omdat veel meer digitaal is op te zoeken. In het verleden zijn concordanties uitgegeven die, van de grote meerderheid van woorden in de Schrift, een lijst geven met hoofdstuk en vers waar die te vinden zijn. Dat is zeker handig wanneer we een deel van een tekst nog weten, maar niet kunnen herinneren waar die staat. Maar met een concordantie is meer te doen, zoals we nog zullen zien. Een concordantie is wel gekoppeld aan één vertaling, omdat het specifiek een index is van de woorden die in die vertaling staan. Een andere vertaling gebruikt op een bepaalde plek mogelijk een ander woord. Er is in het Nederlands ooit een concordantie gemaakt van de Statenvertaling en ook van de NBG'51 vertaling. Deze worden echter al jaren niet meer nieuw uitgegeven, omdat met een computer of smartphone tegenwoordig in alle vertalingen gezocht kan worden, en bovendien op combinaties van woorden, wat het zoeken veel gemakkelijker maakt.

Zoals gezegd is een concordantie handig om een bekend vers terug te vinden in de Schrift. Daarnaast kan het ook handig zijn om te zien waar een bepaald woord elders voorkomt. Jezus noemt zichzelf "de ware wijnstok" en de gelovigen "de ranken". Een concordantie laat ons zien dat Israël in het Oude Testament op meerdere plaatsen als Gods wijnstok beschreven wordt, zoals Psalm 80, Jeremia (o.a. 2:21 en 6:9) en Ezechiël (15 en 17). Door naar alle verzen te gaan waar geschreven wordt over Gods wijnstok, begrijpen we veel beter wat Jezus bedoelt met zijn woorden over de wijnstok.

Dat een concordantie uitgaat van een bepaalde vertaling is soms hinderlijk, vooral wanneer die vertaling verschillende Nederlandse woorden gebruikt om iets weer te geven (bijvoorbeeld 'wijnrank' en 'wijnstok'). Om dat te ondervangen heeft de Amerikaans theoloog James Strong in de 19e eeuw een concordantie gemaakt waarin hij ieder Hebreeuws of Grieks woord een eigen nummer gaf. Die kennen we nu als Strong's nummers. Daarmee wordt het voor hen die de oorspronkelijke taal niet machtig zijn mogelijk een getal in de concordantie te zoeken en daarmee alle verzen te zien waar een bepaald woord in de grondtalen van de Schrift voorkomt en hoe het vertaald is in een Nederlandse Bijbel. Strong's Concordantie (in het Engels) is nog steeds in gedrukte vorm te koop, maar de nummers worden ook gebruikt in een aantal digitale Bijbels, zodat daarmee ook in Nederlandse Bijbels gezocht kan worden.

Laten we ook hier naar een voorbeeld kijken. Misschien heeft u wel eens in een kinderbijbel een plaatje gezien van de tocht van Israël door de Schelfzee. Soms staan daar plaatjes bij van mensen die op een smal pad lopen met aan beide kanten hoge muren van water, waar hier of daar een visje half uitsteekt. Zo'n voorstelling versterkt de mening van sommigen dat dit legendes zijn die met het van generatie op generatie doorvertellen flink aangedikt zijn. Wanneer we echter kijken naar wat er Exodus 14 werkelijk staat, in de woorden die daar gebruikt zijn, dan blijkt toch iets anders. Het woord 'muur' wordt bijna altijd gebruikt als vertaling van twee Hebreeuwse woorden. Het eerste, *qiy'r* (Strong nr 7023), wordt gebruikt om een loodrechte wand aan te geven. We zien het in verzen als over de ezel die de voet van Bileam klem drukt tegen een muur (Num 22:25), Rachab die op de muur van Jericho woont (Joz 2:15), of Saul die met zijn speer David aan de muur wil spietsen. Het tweede woord, *chowmah* (Strong nr 2346), is waarschijnlijk afgeleid van een woord voor beschermen, en wordt het meest gebruikt voor de muren van de stad Jeruzalem. We zien het ook als de herders van Nabal aangeven dat de mannen van David hen altijd beschermd hebben: "Ze zijn juist dag en nacht als een muur om ons heen geweest, al die tijd dat we in hun buurt onze kudde hoedden" (1 Sam 25:16). Van een rijke wordt gezegd dat zijn geld voor hem een muur is waarachter hij zich veilig voelt (Spr 18:11). Het is dit laatste woord dat we ook tegenkomen bij de doortocht van de Schelfzee. Daarmee ontstaat een ander beeld over de muren van water. De Israëlieten lopen over een smalle strook land. Links en rechts is water als een muur, een bescherming. We kunnen het voorstellen als lopen over de Afsluitdijk. Links of rechts inhalen door de Faraó en zijn leger is niet mogelijk, want daar is water, en van achteren aanvallen lukt ook niet, want daar is de wolkkolom en de engel van God.

Bij het gebruiken van Strong's nummers moet ook een waarschuwing worden geplaatst. Sommige kenners van Hebreeuws en Grieks hebben grote bezwaren tegen het gebruik van deze nummers. Dat komt omdat mensen soms de neiging hebben een nummer op te zoeken, te kijken hoe het op één plaats vertaald is, en dat Nederlandse woord op een andere plek in de tekst gaan forceren terwijl de tekst dat eigenlijk niet toelaat. Strong's nummers zijn een mooi hulpmiddel, maar het gebruik ervan maakt iemand niet ineens tot een kenner van de originele talen. Een Engelse schrijver zei ooit 'U zult een woord kennen door het gezelschap waarin het zich bevindt', met andere woorden de samenhang geeft een betekenis aan het woord. Vertalers, met een uitgebreide kennis van de grondtalen, hebben goed nagedacht over het beste woord in de samenhang, en we moeten erg voorzichtig zijn het beter menen te weten. We kunnen echter wel het gebruik van het woord, iedere keer dat het voorkomt, opzoeken en daar ook de samenhang bekijken, en dat geeft ons een goed

beeld en helpt ons beter te begrijpen wat een woord, met zijn nuances, betekent.

In de eerste aflevering van deze reeks keken we al naar het vinden van weerklanken. Een concordantie is een zeer bruikbaar hulpmiddel om weerklanken te vinden. Het lukt op deze wijze vaak ook om weerklanken tussen de beide Testamenten te vinden. En binnen één Testament kunnen we met behulp van Strong's nummers ook weerklanken vinden waar de vertaler een ander woord heeft gebruikt.

Lexicon

Het vierde voorbeeld van een hulpmiddel is een lexicon. Dat is een woordenboek van Hebreeuwse en Griekse woorden, waarin uitgelegd wordt wat het woord betekent en hoe het gebruikt wordt. Het is wat uitgebreider dan een normaal woordenboek. Een Grieks lexicon zal ingaan op wat het woord in de Bijbel betekent, maar ook hoe het gebruikt wordt in andere Griekse geschriften uit de oudheid. En om op het gebruik van een concordantie terug te komen: Uiteraard kunt u beter de betekenis van een woord in een lexicon opzoeken dan zelf een betekenis proberen te bepalen met een Strong's nummer. Overigens zijn sommige lexicons ook gecodeerd met Strong's nummers wat het zoeken vergemakkelijkt.

De keuze in lexicons in het Nederlands is erg beperkt. In het Engels en ook het Duits is er meer keuze. Lexicons zijn ook digitaal beschikbaar, zowel online als opgenomen in een aantal computerprogramma's en apps. Een bekend boek dat een beetje lijkt op een lexicon is "Bijbelse woorden en hun geheim" van F.J. Pop. Dit boek wordt niet meer gedrukt, maar er is nog wel aan te komen, of het is digitaal in te zien.

Atlassen en Bijbels woordenboeken

Wat we tot nog toe voornamelijk bekeken hebben zijn hulpmiddelen voor het bestuderen van de tekst. Er zijn echter ook andere hulpmiddelen die ons achtergrondinformatie geven. Deze zijn vooral behulpzaam wanneer we ons een voorstelling willen maken van de toestand in een land als achtergrond bij een bepaald Bijbelboek of onderwerp. Juist wanneer we ons een voorstelling kunnen maken van de achtergronden gaat de tekst meer leven en leren we ook begrijpen waarom mensen op een bepaalde manier handelden. Dat is niet alleen om ons historisch begrip te vergroten. Het helpt ons in te zien voor welke keuzes zij stonden en wat ze uiteindelijk deden, met soms ook Gods commentaar op die keuze. Ook wij moeten soms keuzes maken, zij het tegen hele andere achtergronden, maar die in wezen dezelfde soort keuzes zijn. Wij kunnen dan meer leren door hun voorbeeld beter te begrijpen.

Door de ligging van Israël te bekijken kunnen we gaan inzien dat de belangrijkste handelsroutes tussen Azië en Afrika door Israël liepen. Israël lag precies op de route tussen de wereldrijken in Mesopotamië (Assur en Babel) en Egypte. Daardoor was er later ook de wens van deze grootmachten om Israël en zijn onmiddellijke burens als bufferstaten te willen hebben en daar dus invloed zochten te krijgen. Tegelijk zien we bij de koningen van Israël en Juda dat zij geneigd waren met een van deze grootmachten een verbond te sluiten ter bescherming tegen de andere grootmacht of andere volken. Koning Achaz roept de hulp in van Assur terwijl zijn zoon Hizkia juist de hulp van Egypte inroept tegen Assur. De profeten noemen geregeld het gebrek aan vertrouwen op God en de neiging te leunen op andere volken die allerminst betrouwbaar zijn.

Toen Israël in het beloofde land kwam was het goed in staat om het centrale bergland te veroveren, maar de vlaktes — vooral langs de kust — bleken niet te lukken omdat sommige volken ijzeren strijdwagens hadden en Israël daar niet tegenop kon. De strijdwagens konden echter niet de bergen in. Uiteraard speelde ook hier mee in hoeverre het volk werkelijk op God vertrouwde. De formele verdeling van het land tegenover de werkelijk overwonnen gebieden geven een goed beeld waarom het land een aantal generaties later zo gemakkelijk uiteen valt in een tien- en een tweestammenrijk. De afstand tussen twee plaatsen helpt soms ook meer te begrijpen over bepaalde gebeurtenissen. Het zijn dit soort voorbeelden die we leren door het gebruik van een Bijbelatlas, waardoor de tekst veel meer tot leven komt dan een droge opsomming van gebeurtenissen.

Daarnaast zijn er Bijbel encyclopedieën, die veel vertellen over personen en plaatsen. Dan beseffen we dat er soms familieverbanden zijn tussen mensen die een bepaalde rol spelen, waar we zo gemakkelijk overheen lezen in de droge geslachtsregisters in de Schrift. Zou het verraad van Achitofel (2 Sam 15:31) — waarschijnlijk de basis voor de woorden in Psalm 41:9, aangehaald in Johannes 13:18 — ermee te maken kunnen hebben dat Batseba mogelijk de kleindochter van Achitofel is? De ligging en achtergrond van de stad Korinte helpen ons te begrijpen tegen welke moeilijkheden Paulus aanloopt, wanneer hij het Evangelie daar predikt, ook gezien de beschrijving van wat sommige gelovigen daar vóór hun bekering waren. Zo zijn talloze voorbeelden te noemen waar het opzoeken van achtergronden van mensen, plaatsen en gebeurtenissen ons helpt het beschrevene beter te begrijpen en eerder in te zien waarom God het blijkbaar nuttig vond deze beschrijving in de Schrift op te laten nemen.

Commentaren op de Bijbel

Als laatste hulpmiddel noem ik commentaren, zowel boeken als artikelen op internet. Ik noem deze categorie bewust als laatste, want deze opsomming

van hulpmiddelen is ook ongeveer in de volgorde die ik zelf gebruik, al kan dat per geval anders zijn. Dat lijkt misschien wat vreemd. Sommigen zijn geneigd bij een moeilijk vers onmiddellijk een commentaar te raadplegen, dan wel op internet te zoeken of iets over dat vers gevonden kan worden. Hier kleven meerdere bezwaren aan. Iedere schrijver van een boek of artikel gaat uit van een bepaalde kijk op de Bijbel, maar vaak wordt die er niet duidelijk bij vermeld. Er zijn zelfs schrijvers van commentaren die niet in God geloven, maar de Bijbel plaatsen in een culturele samenhang. Ik ben er zelf van overtuigd dat de Bijbel het Woord van God is, zoals de schrijvers van Bijbelboeken ook zelf zeggen, maar velen zijn daar niet van overtuigd. Dat beïnvloedt uiteraard mijn en hun kijk op de uitleg van bepaalde verzen. Zij zien de Bijbel enkel als het werk van gelovige mensen. Iets specifiek over de toekomst voorzeggen is dan per definitie onmogelijk. Daarom hebben veel theologen het idee opgevat, dat een aantal van de boeken uit het Oude Testament door meerdere schrijvers zijn gemaakt, vaak in latere tijden dan in het betreffende boek gezegd wordt, en dat anderen hun teksten gebundeld hebben tot één boek. Een voorbeeld is het boek Jesaja (maar het gebeurt bij meer boeken), waar op Wikipedia iets te vinden is over 'baanbrekend werk dat aantoonde dat Jesaja in drie fasen is geschreven ... Net als de andere geschriften in de Hebreeuwse Bijbel kreeg Proto-Jesaja in de loop van eeuwen zijn definitieve vorm'. Zulke onbewijsbare theorieën worden als feiten gepresenteerd, terwijl er ook theologen zijn die zeer aannemelijk maken dat de verschillende boeken als eenheid zijn geschreven in de tijd die de profeet zelf aangeeft.

Het probleem met commentaren is niet dat er verschillende meningen bestaan, maar de vraag hoe u kunt beoordelen wie een juiste interpretatie geeft. Afgaan op wat u aanspreekt is niet de beste manier om te beoordelen wat de Bijbel echt te zeggen heeft. Mogelijk heeft ook de auteur van het stuk geschreven wat hem of haar het meest aansprak, zonder zich er verder in te verdiepen maar de fantasie de vrije loop gaf.

Daar komt nog iets anders bij: iets wat u zelf uitgezocht hebt aan de hand van andere Bijbelgedeelten of achtergronden blijft veel beter hangen in uw geheugen. Bovendien weet u dan dat het geen mening is, maar iets wat gebaseerd is op bijvoorbeeld andere plaatsen in de Bijbel.

Toen Paulus in de plaats Berea kwam predikte hij ook daar, en in Handelingen wordt wat de hoorders deden als volgt beschreven:

De Joden in Berea waren welwillender dan die in Tessalonica, want ze luisterden vol belangstelling naar hun verkondiging en bestudeerden dagelijks de Schriften om te zien of het inderdaad waar was wat er werd gezegd.
(Hand 17:11)

Dit is ook opgeschreven als les voor ons. Waar hier 'welwillend' staat wordt een woord gebruikt dat de Statenvertaling terecht als 'edeler' vertaalt, en in de genoemde Kanttekeningen staat dat het er om gaat het geloof te bouwen op Gods Woord en niet op wat mensen zeggen. Dat kunnen we uiteraard onderschrijven.

Alles wat u over de Bijbel verteld wordt, ook in dit tijdschrift, dient u te toetsen met wat de Schrift zegt. Het is dan belangrijk niet van één vers uit te gaan, maar te zien of wat gezegd wordt in overeenstemming is met de consequente leer van de Schrift. En dat betekent ook dat u zich een mening vormt over een moeilijk vers vanuit de Bijbel zelf, en niet meteen overgaat tot het kijken wat anderen zeggen, anderen die er voor zichzelf misschien niet eens uit zijn of God wel echt bestaat. Wanneer God ons Zijn Woord heeft gegeven, dan zal Hij het niet zo moeilijk maken dat het niet te begrijpen is. En tegelijk mag God best van ons wat uitzoekwerk vragen:

Eer aan God, omdat Hij dingen verbergt,
eer aan de koning, omdat hij dingen doorziet. (Spr 25:2)

De hierboven beschreven aanpak is gebaseerd op een tweetal gezegden die wij veel bezigen: 'het beste commentaar op de Bijbel is de Bijbel zelf', en 'de Bijbel legt zichzelf uit'. Velen die op die manier de Bijbel bestuderen kunnen dat beamen. Daarmee wordt ook de eenheid in dit Boek duidelijk. Op zich zou dat verrassend kunnen zijn, met zoveel schrijvers over een periode van duizenden jaren. Maar dan beseffen we dat in feite God de grote Auteur is, en dat Hij ons door Zijn Woord wil leren.

U zult, zeker de eerste paar keer, langer bezig zijn om eerst naar verwijzingen te gaan, woordstudies te doen en achtergrondinformatie op te zoeken, dan een simpele zoekopdracht naar een uitleg. Maar het resultaat zal veel meer bevredigend zijn, en u ook overtuigen dat wat u gevonden heeft ook werkelijk is wat de Bijbel leert. Ik spreek ook uit eigen ervaring. En bovendien mogen we zeker Gods hulp en leiding vragen, ieder keer dat we in Zijn Woord naar antwoorden zoeken.

Op onze *Met Open Bijbel* website vindt u verschillende Bijbel leeshulpen:

- Een Bijbel leesrooster, waarmee u naar keuze in 1 of 2 jaar de gehele Bijbel leest.
- Een Bijbel leesplan met eventueel aanvullende cursus, waarmee u elke dag een belangrijk hoofdstuk in de Bijbel leest. De cursus geeft daarbij uitleg. Met dit leesplan gaat u de rode draden in de Bijbel zien.
- Een Bijbel leesrooster voor tieners.